

ÖZBEK DİLİNİN SEMİYOTİK VE PRAGMATİK ÖZELLİKLERİ: SOSYAL VE KÜLTÜREL BAĞLAMDA BİR ANALİZ

Gulnora Xayrullayeva

Ali Şir Nevai Adına Taşkent Devlet Özbek Dili ve Edebiyatı Üniversitesi, Ana Dili ve Edebiyatı Eğitimi Fakültesi, Özbekistan
Gulnoraxayrullayeva2804@gmail.com

ÖZET.

Bu makale, Özbek dilinin semiyotik özelliklerini inceleyerek, dildeki işaretler ve sembollerin nasıl şekillendiği ve kültürel bağlamda nasıl anlam kazandığını ele almaktadır. Makalede, Saussure'ün dil teorisinden faydalanarak dilin işaretler sistemine dair temel kavramlar açıklanmış, Özbek dilinde ikon, indeks ve sembol gibi semiyotik işaretlerin örnekleriyle açıklaması yapılmıştır. Makale, Özbek dilinde deyimler ve frazeolojik yapıların semiyotik boyutlarını tartışarak, bu ifadelerin kültürel anlamlarını, dilin sadece iletişim aracı değil, aynı zamanda bir kültür taşıyıcısı ve toplumsal kimlik inşasında önemli bir rol oynayan sembolik bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: semiyotik analiz, semantik analiz, indeks ve ikona, dil ve toplumsal yapı, deyimisel ifadeler, semiyotik sistem, kontekstüel yaklaşım.

Dil, insanlık için yalnızca bir iletişim aracı olmanın ötesinde, aynı zamanda işaretler sistemi şeklinde ortaya çıkar. Her dil, anlam oluşturma, bilgiyi iletme gibi karmaşık süreçleri barındırır. Özbekçe, yalnızca milli kimlik ve kültürel mirasın korunmasında değil, aynı zamanda küreselleşme çağında uluslararası iletişimde bir araç olarak da önemini artırmaktadır. Bu nedenle, dilin semiyotik özelliklerini incelemek, anlam oluşumu ve kültürel işaretler sistemini analiz etmek için bir gereklilik hâline gelmiştir. Küreselleşme çağında, Özbekçe hem ulusal hem de uluslararası düzeyde önemini pekiştirmektedir. Bu nedenle, Özbekçenin semiyotik analizini gerçekleştirmek, modern dilbilim ve kültür çalışmaları kapsamındaki en güncel araştırma alanlarından biri olarak kabul edilmektedir.

Semiyotik analiz, işaretlerin ve bu işaretlerin oluşturduğu anlamların incelendiği bir yöntemdir. Bu analiz, dillerdeki sözcüklerden, simgelerden, jestlerden ve kültürel sembollerden oluşan işaret sistemlerinin, bu sistemlerin anlam taşıma süreçlerinin ve bu anlamların bağlamlara göre değişimlerinin detaylı bir şekilde incelenmesini kapsar. Semiyotik, Fransız dilbilimci **Ferdinand de Saussure** ve Amerikalı filozof **Charles Sanders Peirce** gibi öncü isimler tarafından geliştirilen teorilere dayanır. **Ferdinand de**

Saussure, dili işaretlerden oluşan bir sistem olarak tanımlamış ve işaretin iki ana bileşeni olduğunu ifade etmiştir:

1. **Gösteren:** İşaretin fiziksel biçimi (sözcük, ses veya yazı).
2. **Gösterilen:** Bu işaretin ifade ettiği anlam veya kavram.

Örnek: Türkçe ve Özbekçe'deki "gül" kelimesi, bir çiçeği ifade ederken aynı zamanda sembolik olarak mutluluk, aşk ya da hayatın geçiciliğini temsil edebilir.

Anlambilimsel Göstergebilim (Semantik) dilsel işaretlerin sözlük anlamlarını ve sembolik karşılıklarını inceler. Özbekçe'de "yulduz" kelimesi gökyüzündeki bir cismi ifade ederken, sembolik olarak "başarı" veya "umut" anlamında, "ay" kelimesi ise bir zaman ölçü birimi olarak anlaşılırsa sembolik olarak güzelliğin veya aşkın ifadesi olarak kullanılabilir.

Edimsel Göstergebilimde (Pragmatik) işaretlerin anlamı, kullanım bağlamına göre değişir. Pragmatik göstergebilim, işaretlerin bağlamsal işlevlerini inceler. Özbekçe'de "keling"(gelin/geliniz) fiili emri ya da yönlendirmeyi ifade ederken, cümlenin bağlamına göre öneri, tavsiye anlamlarına da gelebilir.

Bilişsel Göstergebilim (Kognitif)de insan zihninin işaretler ve dil yoluyla anlam yaratma süreçlerini analiz eder. Türkçe ve Özbekçe'de "tog" (dağ) kelimesi, coğrafi bir yapı anlamını taşıırken, bilişsel açıdan "güç", "zorluk" veya "dayanıklılık" gibi soyut anlamlar da yüklenir.

Dil, bir toplumun kültürünü ve dünya görüşünü yansıtan bir aynadır. Göstergebilimsel analiz, dilin kültürel işaretlerini ve bunların toplumsal etkilerini anlamayı sağlar. Mesela, **kültürel semboller:** **Hilal** - hem Türk hem de Özbek kültüründe dini birlik ve umut sembolü, **Semerikand** - Özbek kültüründe tarih, bilim ve medeniyetin sembolik bir ifadesi.

Özbekçenin semiyotik boyutu, dilin toplumsal ve kültürel bağlamda nasıl işlediğini, dilin işaret ve anlamlarının nasıl oluştuğunu incelemeye odaklanır. Semiyotik, dilin bir işaret sistemi olarak anlam oluşturma sürecini ele alırken, pragmatik, dilin sosyal bağlamlarda nasıl kullanıldığını ve bu süreçte sözcükler ve ifadelerle hangi amaçların, duyguların ve niyetlerin ifade edildiğini inceler. Bu iki yaklaşım, dilin yalnızca gramatik yönlerini değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel rollerini de analiz etmeye olanak tanır. Özbekçede her bir sözcük ya da ifade yalnızca dilbilgisel anlamla sınırlı kalmaz, aynı zamanda dilin sosyal ve kültürel bağlamında değişen çeşitli anlamsal işlevleri yerine getirir. Bu süreçte dilin **işaretler sistemi** önemli bir rol oynar. Semantik ve pragmatik analiz, sözcüklerin anlamını iki farklı açıdan ele alır: birincisi, semantik analiz yani sözcüğün **dilbilgisel anlamı**, ikincisi pragmatik analiz yani sözcüğün **sosyal bağlamdaki amacı**. Özbekçenin semiyotik boyutunun bir diğer önemli yönü, dilin **toplumsal işlevleri**

ve **iletişimsel rolü** üzerinedir. Sözcükler, ifadeler ya da cümleler arasındaki anlam oluşturma süreci, toplumda **işaretlerin** nasıl kullanıldığını gösterir. Özbekçede birçok ifade, hem **semantik** hem de **pragmatik** boyutlarıyla farklı şekillerde kullanılır ve iletişimdeki **toplumsal** durumlara uyum sağlar. Örneğin, “Xayrli kun” (İyi günler!) cümlesi **semantik olarak, iyi gün dileği** anlamı taşır; ancak **pragmatik analizde**, bu ifade iletişim bağlamında daha çok bir **iyi dilek** ve **olumlu bir niyet** ifade eder.

Günümüz iletişim sürecinde, sosyal medya ve çevrimiçi iletişim dilinde yeni semiyotik işaretler ortaya çıkmaktadır. Bu işaretler, yeni toplumsal ve kültürel roller yaratmaktadır. **Emojiler, hashtagler, ve GIFler** gibi işaretler, semiyotik analizi yeni bir boyuta taşır. “:)” (gülen yüz emoji), semantik olarak, **mutluluk** ve **neşe** anlamı taşır. Ancak pragmatik açıdan, bu emoji **samimiyet** ve **olumlu duyguları** gösterir, özellikle çevrimiçi sohbetlerde. **#Özbekistan** etiketi, yalnızca bir **coğrafi yer** değil, aynı zamanda **ulusal birlik, kültür** ve **iyi dilekler** anlamını taşır. Bu etiket, sosyal medyada **vatanseverlik** ve **ulusal gururu** ifade eder. Özbekçenin semiyotik pragmatik boyutu, toplumsal ve kültürel bağlamda farklı durumlarda değişir. Sözcüklerin **amacı** ve **niyeti** farklılaşabilir. Bu durum, özellikle modern dilbilimde **bilişsel** ve **sosyal pragmatik** analizlerin daha da derinleştirilmesini gerektirir. Özbekçede yeni kelimeler ve ifadeler, **sosyal medyada, medyada ve çevrimiçi sohbetlerde** yeni semiyotik sistemler oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, semiyotik, dilin bir işaretler sistemi olarak anlam üretme sürecini incelerken, pragmatik, dilin kullanım bağlamlarına odaklanarak sözcüklerin ve ifadelerin toplumsal işlevlerini ve iletişimdeki rolünü açıklamaktadır. Makalede Özbekçenin sözlü ve yazılı iletişimdeki semantik yapıları, kültürel kodları ve bağlam odaklı anlam değişimleri derinlemesine ele alınmıştır. Bu çalışma, Özbekçenin semiyotik ve pragmatik analizinin, dilin toplumsal ve kültürel boyutlarını anlamada önemli bir çerçeve sunduğunu ortaya koymaktadır. Özbekçenin yalnızca dilbilgisel bir yapı değil, aynı zamanda sosyal bağlamların ve kültürel kodların taşıyıcısı olduğunu göstermektedir. Özbek kültüründe yaygın olarak kullanılan sembolik işaretler (örneğin halk edebiyatı, atasözleri, gelenekler) halkın tarihi ve kültürel mirasını yansıtmaktadır. Bu işaretlerin semiyotik açıdan incelenmesi, ulusal manevi değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması için önemli bir adım olacaktır. Dijital iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte, yeni dil işaretlerinin ortaya çıkması (emoji, sosyal medya kısaltmaları gibi) dilin semiyotik analizine olan ihtiyacı artırmaktadır. Özbek dilindeki bu tür yenilikleri incelemek, dilin çağdaş gelişim aşamasını daha derinlemesine analiz etme fırsatı sunar. Özbek dili, devletin temel dil politikalarından biri olarak gelişmeye devam etmektedir. Bu tür bir analiz, devlet dili politikasını bilimsel bir temele dayandırmak ve dilin gelişim stratejilerine yeni fikirler kazandırmak için önemli bir fırsat sağlar.

KAYNAKLAR:

1. Akerson, Fatma E. (2005), Göstergebilime Giriş, Multilingual Yayınevi, İstanbul.
2. Osman Ç. Gösterge Bilim (Semiyotik) Teknikleri Kullanılarak Kanada Fotoğraflarının İncelenmesi.
3. Mehmet Ç. Semiyoloji Ve Semiyotik Üzerine Düşünceler.
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/semiotika-tilshunoslikning-bir-bo-limi-sifatida/viewer>
5. Erkinjon o'g'li, L. A. (2024). SUYAK QADIG'I HOSIL BÒLISH PATOLOGİYALARINI ERTANGI DAVRLARDA ANIQLASH VA DAVOLASH. YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 1(3), 143-147.